

Шукрулло ака мен учун салкам афсонавий одам. Усмон Носирни кўрган, Абдулла Кодирий билан сухбатлашган, Гофур Гуломга шогирд тушиб, кеча-ю кундуз етагида юрган, Ойбек, Абдулла Каххорлар билан кадрдон бўлган, Хамид Олимжон, Зулфия опалар билан “сан”лашиб гаплашиб хайикмаган одамни афсонавий демай нима дейиш мумкин. “Жавохирлар сандиги”ни ўқиган пайтларимда 6-7 синфдаги гўдак бола эдим, Шукрулло ака эса оксокол шоир хисобланарди, хозир мен тенггиларни невараси бор, Шукрулло ака эса халиям кирчиллама йигитдай, тикилиб караса эсанкираб коласиз. Гурзидай гаплари, довдиратади. Лекин жуда марокли. Мароклигининг сабаби, Шукрулло ака кейинги юз йиллик адабиётнинг тирик комуси! Бу киши тенгги 90 га кирган чоллар нафаканинг вақтида келмаслиги, невараларнинг шовкин – сурони, уйку камлиги хакида гапиришдан нарига ўтмай, ўз маишати билан ўзи овора бўлиб қолади. Шукрулло акада эса, хаммаси аксинча! Ташки хаётдан бошка ташвиши йўк! Осмон токига чикиб олиб, юз йиллик адабиётни юз йилдан буён кузатиб ўтиргандай. У киши гапирган сари тарих тарих эмас куни кечаги воқеадай ёнингизга яқинлашаверади, афсонавий одамлар замонавийлашаверади. Бир сафар бобони зиёрат қилиш учун у кишининг хонадонига кизим Махфуза билан бордим. Кизимга дунёда шундай одам борлигини ўзи кизик туюларди. Шукрулло ака хар канча куйиниб, жиддий ва бироз пўписа билан гапирмасин, ёнма-ён ўтирибмиз-у, кизим учун Шукрулло ака гоятда гаройиб кашфиёт эди. Кизим Шукрулло ака билан газетага сухбат уюштирмоқчи хам бўлди. Газетанинг йўналишидан келиб, факат адабиёт, шеърят хакида фикр олмоқчи сиёсий, ижтимоий мавзулардан бироз четлаб ўтишни истарди.

- Нима сиёсатсиз адабиёт бўладими? Оммани дарди бўлмаса, газетанинг оммабоплиги қаерга боради?! Бизнинг колоклигимиз шунда! Бу ахволда кетаверсак савиямиз пасайиб кетаверади. Мана, мени невараларим хам афанди. Бувам, шеър ёзадилар деб, катта гулзорни ўртасига хонтахта кўйиб, жой безатибдилар. Нима эмиш, шоир гулзорда ўтирса илхом келармиш. Одамнинг юрагида дарди бўлмаса илхом келмайди. Шоир одамларнинг дарди билан яшайди. Шоирни халкнинг хаёти илхомлантиради. Замоннинг азоб – укубати шоирнинг кўлига қалам тутаяди. Шоирни гулзорда ўтириб, шеър ёзадиган одам деб тушунманглар. Шунингдек, сизнинг хам газетангиз гулу – гулзор хакидаги гаплар билан тўла бўлса, бундай газетанинг кимга кераги бор!

- Сиз давримизнинг улуг шоирисиз. Шунинг учун сухбатимиз кўпроқ шеърят хакида бўлса эди деб ўйлагандим..

- Кани, нима саволлар кўтариб келдинг. Савол берувчи жавоб берувчидан кўра кўпроқ нарсани билиши керак. Яъни, кимга қандай савол бераётганини, нима учун бераётганини, нима учун бу саволни айнан шу одамга бераётганини билиши керак. Яъни кимга нима савол бераётганини билса, бирор мақсад билан, бирор мушоҳада, бирор фикр билан бераётган бўлади. Агар хаётда фикр бўлмаса тараккиёт бўлмайди. Очикдан очик фикр алмашишимиз, кўркувни олиб ташашимиз керак. Биз вахимасиз яшайлик, фикр алмаша олайлик. Фикр қилсагу, эртага биров – бировга чакиб кўйса, деган кўркув турса ҳеч қанака тараккиёт бўлмайди.

Бизнинг буюк келажакимизни ким яратади? Ақл яратади-ку! Масалан, 50 - йилларда энг тараккий этиб кетган давлат Япония бўлган, нима билан, ақли билан, илми билан.

Биринчи патефон игнасини чиқарган. Бутун дунёга сотган. Кейин ривожланиб кетган. Шунинг учун жўяли саволларинг бўлса беравер, шунда менадан бирор жўяли жавоб

чикиб колар.

Кизим албатта савол – жавобга тайёр эмасди. Чунки, максадимиз газетага интервью олиш эмас, шунчаки мен Шукрулло акани яхши кўрардим, юрагимда бу инсонга нисбатан меҳрим хамиша жўшиб турарди, сухбатларимиз узок – узок давом этар, адабиётимизга жон қурбон килиш даражасидаги фидоийлиги хамиша лол қолдирадди. Кизим, Шукрулло аканинг кўпгина шеърларини ёд олгани учун, ўзимга хамроҳ қилгандим. Менда ўзи шундай одат бор. Фарзандларимни музейларга, зиёватгоҳларга тез – тез олиб бораман. Шукрулло акани зиёрат қилиш, қайси музейни зиёрат қилишдан кам?! Колаверса, Шукрулло аканинг уйига дунёнинг юзлаб машҳур ёзувчи – шоирлари келган-ки, Тошкентда бундай хонадонлар бармоқ билан санарли. Уларни нома – ном санасангиз, бир китоб бўлади. Бундай хонадондан ортик зиёратгоҳ борми?!

Шукрулло ака кизимни шошиб қолганини, ўзини оқлаш учун нимадир демокчи бўлаётганини кўриб, ҳеч қиси йўқ дегандай қулиб қўйдилар.

- Мана, сен ҳам Мухаммаджонинг хонадоида катта бўлаёпсан. Қуш уясида кўрганини қилади. Тарбия болалиқдан, деган гап шу. Оилада олинган тарбиядан улуг тарбия йўқ. Менинг ҳам уйимда ҳамма саводли эди. Отам қори бўлган. Онам отинойи бўлиб, маҳалламиз қизларини ўқитган. Уйимизга муаллима келиб, дарс берарди. Абдулла Тўқай шеърини айтиб онам бешигимни тебратган. Отам, тинимсиз равишда қулогимга “Субхонллох”ни қуярди. Менга китоб, ота – онаминг ўзлари бўлишган. Болалигимда Амир Умархоннинг шеърларини ўқиш, ёд олиш урф эди. Тошкентнинг энг юқори мартабали қори-ю муфтийлари йигилишиб хатми Қуръон ўқишар, ҳадисхонлик қилишарди. Мен ёш бола эдим. Кўчада ўйнаб юрсам, отам: - Уйга қир. Бу сухбатларни эшит, - дея насиҳат қиларди. Муомала маданияти қандай бўлиши қерақлигини ўшанда ўрганганман. Одамларнинг бир – бирига ҳурмат – эҳтиромини ўшанда кўрганганман. Ўша болалиқда кўрганларим бир умр юрагимда муҳрланиб қолди. Онам шеърятга муҳаббат уйғотган бўлса, ва бунинг учун хатто қамалиб қетганимда ҳам пушаймон емаган бўлсам, аксинча битмас – туганмас бахт – саодатга эриштиргани, шеърятга ошно этгани учун сўнги нафасимгача онамдан миннатдор бўлсам, менга дўст бўлишни, одамлар билан муомала қилишни, меҳмонновоз бўлишни ўргатгани учун отамдан бошим ерга етгунча миннатдорман. Мен, болалигимда, оиламдан шу тарбияни олдим. Сен ҳам, Мухаммаджонни оиласида улғаяётган экансан, албатта бирор яхши фазилатни юктириб ол. Оиладан кўра улугроқ тарбия маскани йўқ.

Одам илм олиши қерақ, кўпроқ китоб ўқиши қерақ. Бир кун Гофур Гулом билан кечқурун кетаяпмиз. Озгина қайфим бор. Гофур ака китоб магазини олдида тўхтадилар. “Дўкон берк” – деб судрасам, Гофур ака, “Хой эмчининг ўгли, отам эмчи бўлганлари учун, у қизи мени шундай деб қаққардилар, ҳозир икковимиз ҳам гуноҳ иш қилганмиз, қел, деразадан бўлса ҳам, мана шу китобларга озгина тикилиб турайлик, зора савоб бўлса, гуноҳимиз тўқилса! – дейдилар. Гофур ака, китобни шу даражада улуглардилар. Институтни битирди дегани, илм олди дегани эмас. Илм халқ манфаати учун ишласа, у хақиқий илм. Институтни битириб, тирикчилигимни йўлга қўйволай деб, пора олишни минг бир йўлини ўйлаб топса, бундай маънавиятни қимга қераги бор.

Илмига амал қилмаган одам, устига китоб ортилган эшакдир. Биринчи халқ манфаатини эмас, ўз манфаатини ўйлаган одам – илмсиз, жохил одамдир. Мен. Бу гапимни Қодирийлар, Чўлпонлар қамалган пайтда ҳам айтганман. Мана, институтда ўқиб юрган пайтларимда 1939 йилда ёзган шеърим:

Вужудимни айлагин тилка
Виждонимни сотмайман.
Халк дардини жойладим дилга
Ўлимдан хам кайтмайман.

Ушбу шеър газетада босилиб чиккандан сўнг, сўрокка чакиришди. “Халк дардини жойладим дилга” дебсан, совет халкини дарди борми, гамда яшайдими, совет турмуши тарзидан норозимисан, ўлимдан хам кайтмайдиган бўлдингми, халкни отаси Сталин, халкни у ўйлайди, сен кимсан, сен халк душманисан, дея сўрок килишганда хам, тонмаганман, мен шоирман, халк дарди билан яшайман, деганман. Лекин, миллатни севиш дегани миллатчилик дегани эмас.

Биз ўзбек миллатини севардик, шу билан бирга ўзга миллатларга хам мухаббат билан карардик. Биз, Расул Хамзатов, Давид Кугилтинов, Мирзо Турсунзода, Берди Кербобоев, Кайсин Кулиев, Андрей Тихонов, Константин Симонов, Чингиз Айтматов, Абдужалил Нурпеисов, Аали Тўкамбоев барчамиз дўст эдик, ва бир – биримизни хурмат килардик. Адабиётлар дўстлиги хозирги кунда хам давом этиши керак. Бошка халклардан ажралиб қолишнинг оқибати ёмон бўлади.

Миллатчилик туфайли яхудийлар диндан кайтдилар. Пайгамбар алайхиссалом дунёга келишларидан илгари яхудийлар, “Хали бир пайгамбар келади, биз унга ёрдамчи бўламиз деб даъво килар эдилар. Лекин Оллох пайгамбарни яхуддан эмас, араб кавмидан чиқарганда булар бирдан тўнларини тескари кийиб, кофир бўлдилар, Оллохнинг энг макбул дини – улуг ислом динидан юз ўгирдилар.” Мана миллатчилик қандай залолатга бошлайди.

Адабиётни хам мана шундай миллатчилик туйгуларидан саклаш керак. Адабиёт умуминсоний, умумбашарий бўлиши керак. Ўз миллатини севиш туйгуси ўзга миллатларни камситиш эвазига бўлмаслиги керак. Колаверса адабиётнинг юраги бу – инсондир ! Мана, совет доврени бош мавзу килиб олганларни хамма китоби, совет даврига кўшилиб кўмилиб кетди. Чунки, совет адабиётининг бош қахрамони, инсон эмас, совет мафқурасининг ижрочиси образи эди, аникроги совет мафқурасини инсон киёфасига киритиб, кўз бўямачилик килиш эди. Мана, хаммаси йўқ бўлди. Менга, бор анаву тўқувчи хақида роман ёзиб кел, деб буйрук беришди, ёзсанг фалон пул мукофот оласан дейишди, ёзмадим. Бор, фалон чўлқувар хақида ёз, китобинг фалон минг нусхада чиқади, дейишди, ёзмадим. Менинг асарларимда хамиша бош қахрамон инсон бўлган.

Мана, шунинг учун хам, киркинчи йилда ёзган асарим, бугун яна кайта нашр қилинапти, олтмишинчи йиллардагиси хам, саксонинчи йиллардагиси хам. Чунки, менинг қахрамоним, тўқувчи, механизатор, слесар эмас, инсон! Инсоннинг дарди, ўй – хаёллари, орзулари юз йил ўтса хам, даврлар ўзгарса хам, тузумлар, замонлар ўзгарса хам, ўзгармайди.

Менга, сен нега совет шоири бўлатуриб, советларни мактамайсан, советларга хизмат қилмайсан дея, кўп маротаба ёкамдан олишган. Сен бизнинг тузимизни еб тузлигимизга тупираяпсан, хароба ерларингни обод қилаяпмиз, саводсиз, оми халқингни саводли қилаяпмиз, ёввойи одамларни маданийлаштираяпмиз, сен нега бизга қуллук қилмайсан,

каерда бўлсанг захрингни сочиб, бизга карши гапирасан, бўйсунмайсан, сени камаш керак, халк душманини ўглисан, дейишарди.

Мен, уларга Фиръавн хам Мусога мен сени бокиб катта килганман, дерди. Бошларингга бир кун албатта фиръавннинг куни тушади, дердим.

Мусони етим бўлиб, ота – онасиз яшашига, сандикда окишига, бир умр ота – онасиз, ака – укасиз, етимликда, хору – зорликда яшашига Мусо сабабчи бўлса-ю, яна “сани мен бокиб катта килаяпман” деб миннат килса албатта алам килади-да. Совет ҳукумати хам худди шу фиръавнга ўхшарди. Ўзбек юртини босиб олиб, мен сизларни бокайпман дерди. Бизнинг зиёлиларимиз, маданиятимизни йўқ қилиб, биз сизларни саводли килаяпмиз, дерди.

Мана, охир оқибат совет ҳукуматининг бошига фиръавннинг холи тушди...

Кизим безовта бўла бошлаган эди у бу гапларни газетага ёзиб бўлмаслигини яхши тушунарди. Менинг хам хаёлларим чилпарчил бўлганди. Шукрулло аканинг шиддат билан гапириши, вазохати, тутокиб кетишлари, гоҳо ўшқириб, гоҳо зугум билан тасдиқлатиб олишлари, олис йиллар талабалар ётоқхонасида, адабиётга эндигина кериб келаётган чоғларимизда адабиёт “тахти” учун бир – биримизга гап бермай, бир – биримизни тан олмай, бир – биримиздан баланд эканлигимизни ошқора намойиш қилишга шайланган кўрс ва беаёв даврларимизни, ёш шоир бўлишимизга карамай тонггача гижжалашиб чиқадиган кунларимизни ёдимга тушириб юборганди.

Шукрулло акани кўрган одам, XX асрнинг алғов – далғовли тўксон йилини босиб, XXI асрда хам бетакрор асарлар ёзаётган, асарлари дунё халқларининг элликдан ортик тилларига таржима қилинган, Осиё, Африка, Лотин Америкаси, Европа халқлари адабиёт ихлосмандларидан юзлаб хатлар олиб турган, қачонлардир китоблари юз минг нусхада чоп этилган ва беармон яшадим дейишга тўла ҳаққи бор машҳур адиб қаршимда турибди деб ўйламасди. Қаршимизда адабиётга эндигини қилиб келаётган ёш ва жангари, шиддатли ва ёркин истеъдод эгаси турарди. Ва биз ундан енгилмас қуч, гайрат, эркин рух олгандик. Ватанга, адабиётга мухаббат сабогини олгандик.

Шукрулло ака билан хайрлашар эканмиз, ховлига экилган гулзорга қўзимиз тушди.

Гулзор ўртасида, қичкина айвонча ва унга ўрнатилган хонтахтани кўрдик. Бу хонтахтага Шукрулло аканинг бир марта хам бориб ўтирмаганига ишончимиз қомил эди. Шукрулло ака ўз ўрнини гулзор ичида эмас, одамларнинг юрагидаги тахтда деб биларди. Ва у ўз мухлислари юрагидаги тахтни ҳақиқатдан хам эгаллаганди.

Мухаммад Исмоил